

עמוס שושן

מחלוקת הסמיכה (ח"א)¹

א. מבוא

מחלוקת הסמיכה בשעתה הסעירה את העולם התורני, ועד היום היא מכה גלים, היות ואלו נתקבלה היו לה משמעויות נרחבות בחיינו היומיים.

במאמר זה הצגתי את טענות הרבנים החולקים מהרלב"ח ומהר"י בי רב גדולי ההוראה בא"י בדורם, כאשר סלע המחלוקת ביניהם היה הבנת דברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין (פ"ד ה"א): "נראים לי הדברים, שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל למנות דיינים ולסמוך אותם הרי אלו סמוכים ויש להם לדון דיני קנסות ויש להם לסמוך לאחרים... והדבר צריך הכרע". האם אמר על חידוש הסמיכה שהיא צריכה הכרע והתיישבות בדבר, (וכך פירש מהרלב"ח), או שזה אינו צריך הכרע, שהרי פתח "נראים לי הדברים", ואיך אח"כ חוזר בו? אלא שמש"כ "והדבר צריך הכרע, הוא על המשך דבריו בהלכה זו: "ואם היה שם סמוך מפי סמוך אינו צריך דעת כלם אלא דן דיני קנסות לכל, שהרי נסמך מפי בית דין", ועל זה צריך הכרע אם צריך הסכמה או אינו צריך הסכמה (וכך פירש מהר"י בירב).

נקודה מרכזית נוספת במחלוקתם היא בהסבר הבטחת ה' בפסוק: "ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחילה ואחרי כן יקרא לך עיר הצדק" (ישעיה א, כו). ופירש מהר"י בירב, (והוא כבר בפירוש המשניות להרמב"ם על מסכת סנהדרין פ"א ב"סמיכת זקנים") שהנה ההוכחה שיקום בית דין הגדול עוד לפני בוא משיח צדקנו. ואלו מהרלב"ח פירש שהוא דוקא לאחר בוא המשיח, שאליהו שהוא סמוך או המשיח יסמכו לאחרים.

כמובן, ישנן עוד נקודות רבות בהן יש מחלוקת והן ידונו במקומם. בביאור המחלוקת, נעזרתי בקונטרסי מהרלב"ח בענין הסמיכה וכן בקונטרס מהר"י בי רב, (הקונטרסים הראשונים), בהם הציגו הרבנים הנזכרים את עמדותיהם.

1. מאמרו של עמוס נ"י נבחר למקום ראשון מבין יצירות תורניות רבות, שהוגשו ל"קרן רקנאטי" בשנת תשנ"ב. בעלון הבא יתפרסם אי"ה חלקו השני של המאמר.

הוספתי בביאור היחסים בין החכמים הנ"ל, מכיון שבלטה מאד הנימה החדה והביטויים הקשים ביניהם, ולדעתי הדברים צריכים ציון ועיון שכן, לדעתי, מהר"י בירב ראה ברלב"ח כמכשיל העיקרי לענין הסמיכה וכפי שכתב באגרתו: "ועתה מחדש הגיעה אחרת (אגרת) יותר ארוכה בכמות, ודא ודא חדא היא, וכוונה אחת לשתייהן והיא שכיונו להרוס מה שכל חכמי ישראל מיום שמת ר' הלל נכדו של ר' יהודה הנשיא ע"ה היו מצטערים עליה..." לכן לא יכול היה מהר"י בירב להתייחס אחרת למהרלב"ח שפעל להרס מפעלו הגדול, מפעל הסמיכה.

אולם מהרלב"ח מצידו חש כי הוא איש אמת הפועל מצד דין תורה, וכך כתב: "חיבור קצר על דבר ויכוח משא ומתן של הלכה למעשה שעבר בין חכמי צפת תותב"ב ובין חכמי ירושלים תותב"ב..." ובהמשך דבריו כתב: "יודע האלקים, וישראל הוא ידע, אם במרד ואם במעל. כתבתי שום דבר בקונטרסי אלו בכל מה שנגע לעיקר הדין, אלא הכל לאהבת האמת ולעבודתו ויראת שמו יתברך..." יתכן אמנם ומהרלב"ח נפגע מזה שלא נשלח אליו קונטרס הברור, אלא הוא היה צריך לקבל זאת כעובדה מוגמרת, מבלי שדנו אתו חכמי צפת קודם לכן.

אקוה שמאמרי יתרום בביור הענין הגדול הזה "מחלוקת הסמיכה", ובראית הישוב בתקופה זו (חכמי צפת מהווים את עיקר מושב החכמים בארץ ישראל, לעומת הירושלמים העוזבים את ירושלים בגלל בעיות כלכליות מדיניות בהן שרויה העיר הקדושה. ניתן ללמוד זאת גם מן העובדה שמהר"י בירב לא רואה כלל צורך לדון עם חכמי ירושלים, אלא סומך את מהרלב"ח דרך כבוד, וכן פירש בעצמו את דברי הרמב"ם "שיחליטו רוב בני ארץ ישראל לסמוך לראש הישיבה", שכוונתו כאשר אינם פזורים ויושבים יחד, וכעת כל החכמים יושבים יחד בצפת).

עפ"י נתונים אלו יתכן וצריך לשקול מחדש את ענין הסמיכה מתוך כובד ראש ומחויבות לדור הרוצה לקרב את הגאולה, וכפי שראה זאת מהר"י בי רב כקרב קפיצה לגאולה, ואף מהרלב"ח בעצמו שהלל ושבח את כוונות חכמי צפת "ועצתם הטובה", אלא שלא כיונו על דרך האמת, בבחינת כוונתם רצויה ומעשיהם אינם רצויים. והיה רצון שגואל צדק יחיש ישועתו לציון, אמן כן יהי רצון.

ב. הרקע ל"פרשת הסמיכה", והתפתחותה

בימי גירוש ספרד נשארו יהודים רבים, שלא יכלו לעמוד בנסיונות הקשים, כאלו שעזבו את כל הונם, ואת הארץ בה היו והתחילו מטלטלים בדרכים. הראשונים החליטו להשאר ואף כי בלבם נשארו עדיין יהודים, בכל אופן, בפניהם, הודו בנצרות על מנת להציל את עצמם מצפוני האיקויזיציה. גם היו אנוסים אחרים שבד בבד יצאו את ספרד על מנת לחיות את חייהם, ללא פחד מן השלטונות, אולם לבם היה כבד עליהם, על הודאתם בפה בעבודה זרה, מבלי שידעו כיצד יכפרו על פשעיהם, ובהם עוונות שחייבים עליהם כרת.

רבי יעקב בי רב, שהיה מודע לבעיותיהם, ישב ודן עם בני הישיבה בצפת מה לעשות על מנת להקל מעל האנוסים דבר זה, ואת מסקנותיו תמך בדברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין (פ"ד הי"א): "נראים לי הדברים שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל למנות דיינים ולסמך אותם, הרי אלו סמוכים, ויש להם לדון דיני קנסות, ויש להם לסמוך לאחרים".

עמדתו זו של הרמב"ם מבוארת ביתר פרוט בפירושו על המשניות (סנהדרין פ"א מ"ג): "ודבר זה לא יהיה כי אם בארץ ישראל, ואמרו ז"ל אין סמיכה בחוצה לארץ, אבל צריך שיהיה הממונה ואותם שרוצים למנותו כולם בארץ-ישראל, וכשתהיה לו סמיכה בארץ-ישראל הוא רשאי לדון דיני קנסות ואפילו בחוצה לארץ... ויראה לי כי כשתהיה הסכמה מכל החכמים והתלמידים להקדיש עליהם איש מן הישיבה וישימו אותו לראש, ובלבד שיהיה זה בארץ-ישראל, כמו שזכרנו, הגה האיש ההוא תקיים לו הישיבה, ויהיה הוא סמוך ויסמוך הוא אחרי כן מי שירצה, שאם לא תאמר כן אי אפשר שתמצא בית דין הגדול לעולם, לפי שנצטרך שיהיה כל אחד מהם סמוך על כל פנים, והקב"ה יעד שישוב כמו שנאמר "ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועצריך כבתחילה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק", וזה יהיה בלא הספק כשיכין הכורא יתברך לבות בני אדם, ותרכה זכותם ותשוקתם לד' יתברך ולתורה ותגדל חכמתם לפני בא המשיח כמו שיתבאר זה בפסוקים הרבה במקרא".

על פי דברי הרמב"ם הנ"ל החליטו חכמי צפת לחדש את הסמיכה כדי שיוכלו להורות על קיום מלקות, שהרי "כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתם, שנאמר ונקלה אחיך לעיניך. כיון שלקה הרי הוא כאחיך" (מכות פ"ג), ובכך יוכלו להקל על מצפונם של אנוסי ספרד שחזרו בתשובה.

נקבצו חכמי צפת בשנת הרח"צ על מנת לחדש את שלשלת הסמיכה, וכך

כתבו לרבים ר' יעקב בי רב: "הן עם ד' אלה, ממלכת כהנים וגוי קדוש, נסך אראש מקדמי ארץ אליו גויים ידרשו, מנן פרכי, מנן הפרכי, שופטים ושופטים הרודים בעם לתהלה ולשם ולתפארת. ועתה כי עברו תורות, חלפו חוק חרה אף בעצמו ויפרוץ כם פרץ על פרץ, אין מלך ואין שר, גבור ואיש מלחמה במלחמתה של תורה, ספו תמו חכם חרשים ונבון לחש, נמוקו בעוננו כי רב הוא, ויהי עם ד' אלה מפוזר ומפורד, כולנו כצאן טעינו, איש לדרכו פנינו, ועווננו רבו למעלה ראש, מדי יום ביומו, נפלה עטרת ראשנו, חולל לארץ נזרנו. אין עוד נביא מורה צדק, ואין אתה דן דיני קנסות, מוכיח לרשע מומו. והיה בקרוב איש לשוב אל ד' ויאמר בלבו, למה זה הבל איגע? מה בצע כי אצום וכי אלך קדורנית ואלקה מלקות ארבעים? ולא יוסיף ולא יתן ולא יעצור כח לפטור מידי כרתתי וחטאתי נגדי תמיד, ולא תמחה חרפתי?!

זאת היתה בעמנו לאבן נגף ולצור מיכשול לבלתי שוב אל ד', ולאחוז בסכלות ובדרך שובם, ולנעול דלתי התשובה, ומי הוא זה ואי זה הוא אשר בשם ישראל יכונה, ועל אלקי ישראל יסמוך לאמור לד' אני, אשר יתאפק על הדבר הזה ולא תרד עינו דמעה כי יורד לשערים עם ד', ועתה כמעט רגע היתה תחנה מאת ד' אלקינו להשאיר לנו פליטה ולהחיותנו כהיום הזה, ויעלנו מבור שאון גלויות והשמדות אשר השתרגו עלו על צוארנו בארצות העמים, ויביאנו אל המקום אשר בחר בו (ד'), ואל העיר אשר נקרא שמו עליה. ויתן לנו יתד במקום קדשו.

על כן על כל דברי האגרת הזאת קמנו ונתעודד אנחנו צעירי הצאן אשר על אדמת הקדש, לקנא על כבוד ה', כי איך יחל, אין קורא בצדק בצדק, שב אל ה' בכל לבבו, ואין נשף באמונה, ונאמר איש אל אחיו 'חזק ונתחזק בעד עמנו וערי אלקינו'. מרים נס התורה אשר הושלך ארצה זה כמה והיה למרמס חוצות. ולכן, בררנו לגדול שבנו בחכמה ובמנין, החכם השלם הרב הגדול מהר"ר יעקב בי רב נר"ו שיהיה סמוך, וראש ישיבה ורב יתקרי והוא ישיב מהיותר חכמים שבנו אצלו ורבנים יתקרו, ויהיו "סמוכים לעד לעולם", עושים באמת וישר משפטי התורה, לדין את שתקיף, והיה אם בן הכת הרשע, והובא לפני ד' ויכוהו על פי התורה כאשר יוכל שאתו, ויפטר מדי כרתו ויתקרב, אל אל עולם וגם כל העם הזה על מקומו יבוא בשלום..."

ר' יעקב בי רב ראה את הסמיכה כמפעל חשוב וסיכן עצמו למען מפעל זה, שהרי השלטונות יכלו לראות בזה כפגיעה במלכות, או כהקמת אלטרנטיבה ושלטון אוטונומי תחת המלכות הקיימת. אולם הדבר לא יצא לפועל, וכפי שיבואר לקמן. ר' לוי בן חביב (הוא הרלב"ח) היה גדול רבני ירושלים, שנשלח לו להיות מוסמך על ידי הריב"ר בתוקף הסמכויות שהוענקו לריב"ר, אולם הרלב"ח יצא לערער על עצם חידוש הסמיכה כיון שלטענתו אין השעה והדור

ראויים לכך. גם הרלב"ח טען את דבריו מתוך הרמב"ם הנ"ל שכתב "והדבר צריך הכרע", כלומר, שדבר זה אינו מוחלט וצריך עדיין ליבון.

ג. ניתוח טענות הצדדים במחלוקת הסמיכה.

קונטרס מהרלב"ח

מהרלב"ח כינס בשו"ת שלו את קובץ הקונטרסים שבו חלקו הוא ומהר"י בי-רב בענין הסמיכה. בתחילה הגיע אליו כתב הסמיכה, והוא כתב כנגדו קונטרס, בו הציג את עיקר טענותיו. רק אח"כ הגיע לו קונטרס שחיבר מהר"י בי רב בענין הסמיכה, והשיב עליו, ואז נשלח אליו קונטרס נוסף על חיבורו וגם עליו השיב בקונטרס. אנו נדון בקונטרס הראשון של מהרלב"ח ובקונטרסו הראשון של מהר"י בי רב שם מיוצגים עיקרי שיטותיהם.

1. על דרך הדרש

"סמיכת זקנים שהנה הוא מורה ראשונה על נושא הדרוש האם יכולים חכמי ארץ ישראל לסמוך זקנים או לאו. עוד יורה גם כן בכונה שנית על פסק הדין שכתבתי, והוא שאין כח בידם, והרמז לזה סמיכת זקנים אהרת, והיא סמיכת ידם על ראש פר העלם דבר של ציבור במצות התורה, וכמו שאותה הסמיכה אי אפשר בזה הזמן, דחרב מקדש וליכא עבודה הכי נמי הסמיכה שלנו והוא מסמך סבי אי אפשר בזה הזמן. ולא שהן שוות שתיהן בדינם בכל שזאת שלפנינו בבוא המשיח ואליהו במהרה בימינו תחזור למקומה על ידם, אמנם האהרת אי אפשר לה לחזור עד שיבנה בית המקדש, ותחזור העבודה למקומה. והשואתם היא שאי אפשר לקיים שום אחד משתיהן בזמנינו זה. ועוד אני אומר דזמן שתיהן שוה, שכיון שבנין בית המקדש העתיד יהיה ע"י הב"ה דכתיב בונה ירושלים ה' ובו', ומוזכר במדרשים הוא יתברך יבנה אותו ברגע מיד בבוא המשיח".

העולה מדבריו:

א. סמיכת זקנים היא כסמיכת פר העלם דבר של ציבור, וכמו שאי-אפשר לסמוך על הפר בזמן הזה, כך אי-אפשר לסמוך זקנים בזה הזמן.
 ב. כמו שבנין ביהמ"ק הוא ע"י הקב"ה, ויבוא פתע לעתיד לבוא (אכן זוהי מחלוקת ראשונים וכך דעת רש"י בסוכה מא. ד"ה "אי נמי", אולם חלקו על דעתו הרמב"ם ועוד), כך גם הסמיכה לעתיד לבוא, שיבוא הגואל ויסמוך לחכמים.

העולה מכל הנ"ל שאי אפשר לסמוך בזמן הזה. יש לציין שאין מדובר פה בהוכחות ממש אלא כפי שנכתב, זהו על דרך הדרש.

2. "אם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל"

"האמנם לענין מעשה לא טובה עצתם ואין כח כפי הדין, להעמיד סברתם. ראיתי את הרשום בכתב החכמים השלמים רבני צפת תוב"ב וכלל דבריהם הוא כי למען זכות לרבים שרבים הנמצאים בדור בעונות שלסיבת הצרות והשמדות עברו ברית חלפו חק, ולרפאת שברם על נקלה לאמר שלום שלום לרחוק, הסכימו לעשות מעשה על פי אותה ההוראה שחדש הרמב"ם ז"ל וכתבה בפירוש המשנה ובפסק הלכות סנהדרין פ"ד. וז"ל: נראין לי הדברים שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל למנות דיינים ולסמוך אותם הרי אלו סמוכין וכו', וגם שהרב עצמו כתב והדבר צריך הכרע חזי קמיהו דרב גוברייהו אפילו להא מילתא ודכוותא".

ר"ל שעפ"י דברי הרמב"ם הנ"ל נראה, שאין משמעות למעשה הסמיכה ללא הסכמתנו, (חכמי ירושלים), וכיצד כתבו כתב סמיכה בלעדינו?!

"ולהיות גלוי בעיני תורתם שהסכמתם זאת איננה קיימת אם לא בהסכמתנו עמם אנחנו צעירי הצאן צאן ירושלים, שגם שאנחנו מעטי הכמות בערכם ואיננה נפישו טובא מינן, ת"ל לאו קטלי קני באגמא אנן, מלבד קדושת המקום נוסף על זה שהוא דבר מסור לכל חכמי הארץ הקדושה, כאשר כתב הרב המורה לבן הסכימו לשלוח אלינו הסכמתם זאת חתומה מידם ע"י שלוחם שליח מצוה ה"ה החכם המעולה כה"ר שלמה חזן יצ"ו לשנסמוך גם אנחנו את ידינו עליה בחתימת שמותינו".

יש כאן נימה של הפגעות ממעשה חכמי צפת. צריך לזכור שצפת באותה התקופה היא המעטירה ושם יושבים עיקר החכמים שבארץ, ואילו בירושלים שורר עוני וחוסר בטחון מדיני וכלכלי. לא קשה לשער מה התחולל בתוך לבו של מהרלב"ח כאשר קיבל לידי את הסמיכה כדבר מוגמר. בכל זאת דן המהרלב"ח את חכמי צפת לכף זכות, שמעשה זה ללא התייעצות היה על מנת להשיג את בסמיכה הנכספת בהקדם.

"והראוי הי' שהם היו מודיעים לנו סברתם בראיה, וגם אנחנו אם היה לנו אי זה ספק בראיותם היינו מודיעים להם, ואחר כל זה אם היו סומכים על דעתם וראיותם והיו עושים מעשה שלא כדברנו, אולי היה אפשר לומר שהסכמתם

תהיה קיימת, כיון שהם הרוב, ומ"ע מן התורה להטות אחרי רבים כל זמן שתהיה הסכמת הרוב מתוך משא ומתן של כולם, וזה בהקדמנו שמה שכתב הרב ז"ל בפ"י המשנה ובפסק בחידוש הדין הזה נראין לי הדברים שאם הסכימו כל החכמים וכו' דהאי "כל" לאו דוקא, וה"ה רוב דרובם ככלם כבשאר דוכתי כי יש לי לדון בזאת, וכמו שיבוא בע"ה, אבל כשהסכמת הרוב היא בלי משא ומתן של כלם אינה הסכמה כלל כי אולי אם היו שומעים הרוב טענות המיעוט היו מודים להם וחוזרים מסברתם."

אך עם כל זאת צריכה להיות הסכמת הרוב מתוך משא ומתן של הלכה, ואם לאו אין זה רוב, כי אפשר שאם היו הרוב שומעים טענת המיעוט, היו חוזרים בהם, ומביא הרלב"ח הוכחה לדבריו מתשובות הרשב"א, וזו לשונה: דבר ברור הוא זה שאלו היו העשרה נבררים לדין אם נסתלק הראשון נתפרדה החבילה, ולא עוד אלא אפילו אמר איני יודע אינן יכולין לדין ולגמור הדין על פי הט' הנותרים, שאין הולכין אחר הרוב אלא כשרבו המזכין על המחייבין או המחייבין על המזכין מתוך משא ומתן של כלם, אבל לא כשהמיעוט איננו, שאלו היה שם אותו האחד שמא היה מראה פנים להפך כל מה שהסכימו הרוב, ויודו הרוב בכך. הרי שאין הסכמת הרוב כלל כל זמן שלא היה בראשונים משא ומתן בין כלם.

ואם כן אין הסכמת חכמי צפת (שהם הרוב) לקיים מעשה הסמיכה נחשבת, כיון שלא היה משא ומתן מקדים בין כל חכמי ארץ ישראל וביניהם חכמי ירושלים. משא ומתן לא די שלא נעשה כלל בפועל, אלא הוא אפילו לא נעשה על ידי תחלופת אגרות (בזה שמהרלב"ח כותב הוא בעצם עושה מו"מ זה), ואולי צריך שיעשה דוקא בעל פה, פנים אל פנים כפי שנעשו הדיונים בסנהדרין, ואולי לזה נתכוון הרמב"ם באומרו: "אי אפשר שיתכנסו כולם", שהרי אם אפשר לדון בכתב אז אין דבר זה קשה כל כך.

3. האם הדבר בר תיקון

ולא לבד אותה ההסכמה שהסכימו לשעבר אינה קיימת מטעם רוב אלא אפילו שעתה ירצו לשאת ולתת עמנו בדין ולשמוע טענותינו ולהודיע לנו ראיותיהם אם בעינינו יראה שאינם ראיות לקיים סברתם, וגם הם לא יחזרו בהם ויסכימו לדעתם הראשונה אין הסכמתם קיימת מטעם רוב, וזה שעתה כבר הם נוגעים בדין הזה, והם קרובים אצל עצמם, דכסיפא להו מילתא למהדר ממאי דהסכימו בראשונה, ולא יקבלו שום טענה לחזור בהם. וליכא למימר דלא דמי האי לנידון דידן דדוקא בכל הנהו חשיד הת"ח במאי דקאמר ולא מהימנינן ליה

משום דההוא מלתא נוגע לכשרות ופסלות דגופיה. אבל בנידון דידן דליכא כשרות ופסלות כלל אלא יקרא דחיי שלא לכספו הנהו רבני צפת במאי דהדרי בהו ליכא למיחש בהא ולמחשדינהו דילמא אמרי מאי דלא סבירא להו דאדרבא יקרא אית להו היכא דהדרי בהו דמקיימי בנפשייהו מתני' דמודה על האמת. ואיכא מילי אחריני דדינא לא פסיקא כולי האי בהו, והחכם לא ליהדר ממאי דקאמר, ולא משום דחשיב דעביד הכי בכונה אלא דמשום דהורה בראשונה נראה לו שהדין כמו שפסק ואם לא היה פוסק כן בראשונה קודם שמעו דבר שכנגדו היה מודה לו, וה"נ אית לן למיחש בנדון דידן בחכמי צפת תבנה ותכונן במהרה בימינו, דאע"ג דלא חשידי דלימרו בכונה מאי דלא סבירא להו, מכל מקום איפשר שיראה להם עתה שהדין הוא כפי מה שנראה להם קודם."

בסיכום, סובר שחכמי צפת קרובים אצל עצמם בדין זה, ואפילו יסכימו למשא ומתן עם חכמי ירושלים לסמיכה, אין קיימת החלטתם מטעם רוב. עפ"י הטעמים הנ"ל.

4. "צריך הסכמת כל החכמים" או רובם?

"וכן צריך לפרש לשון רש"י ז"ל שכתב אם איתא לכלהו סנהדרי של אחד ושבעים היא הוראה, אף על פי שלא הורו כל אותן שישבו להורות, רוצה לומר שלא הורו בפיהם אלא ששתקו הרי שהדין לשם דין אמת, שצריך שיסכימו כלם ולפחות הרוב בהוראה בפיהם ממש והמיעוט בשתיקה. הכי נמי בנדון דידן ביון שהוא דבר שנוגע לכל ישראל צריך שכל החכמים שהם במקום הסנהדרין לזה הדין יסכימו בכך אלא שעוד יש לדקדק בזה דהא אשכחן דברים שתלויים בסנהדרין של ע"א והם נוגעים לכל ישראל כגון מינוי המלך ומינוי סנהדרי קטנה ולא מצינו בבירור שיצטרך בהם הסכמת כל הסנהדרין ונראה שהדין יהיה שם ללכת אחר הרוב אם יהיה ביניהם חלוק כשאר כל הדברים. ומה שאפשר לי לומר בזה הוא דהתם אין ההסכמה או המחלוקת בעיקר הדבר וחוא מינויו של מלך כי זה מצוה מפורשת בתורת וההסכמה או המחלוקת הוא למי ימנו, ובדבר ההוא אזלינן בתר רובא ודאי, אמנם בכאן הסמיכה בזה האופן אינה מצוה מפורשת בתורה אבל הוא דבר שרוצים לחדש חכמי הארץ הקדושה, ולעשות דבר חדש כמותו צריך שיסכימו כלם דומיא דהוראת בית דין שטעו ואה"נ שאחרי שיסכימו כלם שראוי לסמוך אם יהיה מחלוקת ביניהם למי יסמוכו שיש להם ללכת אחר הרוב כמו במינויו של מלך... מה שכתב חרב מלת "כל" מכל מקום נראה שכל הוא דוקא, ולא סגי ברובא כיון דלא פירש הרב, והאומר דלאו דוקא עליו הראיה."

וא"כ צריך הסכמת כל החכמים ולא מספיק רוב, כמו בפסיקת בי"ד הגדול בכל הדברים שנגעו לכלל ישראל, שהיה צריך החלטת כולם, ודוקא במינוי מלך וכיוצא ב שוו מצוה מפורשת אלא שהדיון הוא את מי למנות, בזה די בהחלטת הרוב. ולפי זה בענין הסמיכה שחידושה אינה דבר ברור, יש לנהוג ככל דבר בו יש משמעות לכלל ישראל ולכן נצטרך הסכמת כל החכמים ולא יספיק הרוב של חכמי צפת.

5. האם תקנת הסמיכה תפטור מכרת ע"י הלקיה?

"... אבל כפי הנראה בעניננו לא מועיל הסכמתם להשיג תכליתם ופרי קדש מחשבתם, דאעיקרא דדינא פירכא, והשומע יאמר מה זה סמיכה ומה ראו על ככה. דמאי דתנן במתניתין כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן, ויליף לה מקרא דקאמר ונקלה אחיך כיון שלקה הרי הוא אחיך, הוא כשהתרו בהם בשעת העבירה למלקות ולקו אחר כך בבית דין, ואם אין התראה אין מלקות ע"י בית דין ואם המלקות אינו על ידי בית דין אין פטור מכרת ע"י אותו מלקות, דמאי דקאמר קרא ונקלה אחיך במלקות ע"י בית דין היא וכן כתוב בפירוש בהלכות הרי"ף והוא מסקנת נמוקי יוסף וזה לשונו: כל חייבי כריתות אם התרו בהם למלקות משום הלאו הכתוב בהם ולקו נפטרו מהכרת עד כאן. הרי שאותו התכלית שלסכתו נתקנה אותה ההסכמה א"א להשיגו על ידה."

כל תקנת הסמיכה היתה בעקבות בעיית האנוסים שנאנסו להודות בעבודה זרה ונחייבו כרת (ראה "הרקע לפרשת הסמיכה" לעיל), ועל מנת שיפטרו מכריתותם אנו רוצים להלקותם, ולכן צריך בי"ד סמוך. אבל הרי מכיון שלא התרו בהם ואין מלקות בלא עדים והתראה, ממילא גם אין משמעות להלקאה שכזו, והביא לזה הרלב"ח הוכחות. לפי זה התכלית שלשמה בקשו את חידוש הסמיכה לא הושגה.

6. גם אם מלקות ללא התראה ועדים מכפרות מכרת לבי"ד אין רשות להלקות!

"עוד אני אומר דגם שיהיה הדין נותן ככה, רוצה לומר שראוי שיכפר המלקות למי שאינו מותרה כמו למותרה, מכל מקום הבית דין לא ילקו אותו, דאינם יכולים להלקות כלא עדים והתראה כמבואר בכמה מקומות בתלמוד ומהם כתובות פרק אלו נערות ובמפורש פרק אלו הן הלוקין אולי יאמר המערער דאין מכאן ראייה וטעמא הוא משום דהתם לא איירי אלא לענין דאין כופין בית דין

אותם להלקות אבל אם הם מעצמם יבאו לבית דין לחלות פניהם להלקותם לכפרת עונש הכרת שיש עליהם ילקו אותם ורשאים הם בכך. אמנם בדברי הרמב"ם ז"ל הוא מבואר נזמה שכתב בפרק י"ח מהלכות סנהדרין וזה לשונו: גזרת הכתוב היא שאין ממיתין בית דין ולא מלקין את האדם בהודאת פיו אלא על פי שניים עדים וזה שהרגו יהושע וכו', אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה שמה נטרפה דעתו בדבר זה, שמא מן העמלים וכו' וכללו של דבר גזרת מלך היא עד כאן. הרי דהשוה הרב המלקות למיתה, ואם כן אין לומר דדוקא אין כופין להלקות אבל אם הוא יבא מעצמו לבית דין לחלות פניהם שילקו אותו שיכולין להלקותו, דדבר הלמד מענינו והסמיכות דין המיתה שסמך הרב, דכי היכי דבהייבוי מיתות בית דין כשלא התרו בו אם בא לבית דין לבקש מהם שימיתו אותו לכפרת עונו אין יכולין בית דין לשמוע בקולו ולהמיתו, בן בהייבוי מלקות לדעת הרב."

א"כ אין כח בידי בי"ד להלקות בלא עדים והתראה, וגם אם יבקשו זאת מרצונם, הרי הרמב"ם בעצמו אמר שאין הסנהדרין ממיתין או מלקין המודה בעבירה, שמה נטרפה דעתו בדבר זה, שמא הוא מן העמלים... וכללו של דבר גזירת מלך היא, ממילא גם האנוסים הבאים מעצמם א"א להלקותם, אף שסיבתם אחרת, כי הרי גזירת מלך היא.

ולסיכום:

"כללו של דבר שמלקות של תורה והוא הפוטר מן הכרת עפ התשובה איפשר שימות המוכה ממנו, ואין כח ביד בית דין להלקות לשום אדם אותו המלקות אם לא שעבר בעדים והתראה, אפילו שהעובר יבא לבית דין לחלות פניהם שילקו אותו, כמו שאין כח בידם אליבא דכולי עלמא להמית לשום אדם שעבר עבירה שיש בה חיוב מיתה אם לא התרו בו, הגם שהעובר יבא לפניהם לחלות פניהם על כך לכפרת עונו."

7. האם יש כח לבי"ד הסמוך של צפת להלקות מצד דברי הרמב"ם?

"ובעיקר הדין לא הייתי צריך לדבר כלל מאחר שכל ישע וחפץ רבני צפת באותה ההסכמה לא היה אלא לצאת לישע עמם בהשיג התכלית החשוב הנזכר כאשר רמוז בכתבם ומרגלא בפום שלוחם שליח מצוה החכם המעולה הנזכר ואומר שכבר נודע לכל יודעי ספר שכל דברי הרמב"ם בספרו כשלא נודע מוצאם בתלמודנו הקדוש או בכרייתא ותוספתא כדברי הספר החתום, שאין כח להבינם בשלימות לא עיקרם לענין הדין ולא טעמם. ובנדון דידן ככה הם ולא

עוד אלא שאפילו בשום פוסק אחר לא נמצא העתקה מהספר שבידו ולכן אין לי מקור לחקור ממנו על כוונת אמתתם זולתי מיניה וביה, רצוני מדברי הרב בעצמם, שכתב בפירוש המשנה ובפסק, וכפי הנראה שהרב חזר בו בזקנותו ממה שכתב במשנה בילדותו בשני דברים. הראשון הוא ממה שהרחיב התיקון שם במשנה במה שכתב להקדים עליהם איש מן הישיבה וכו', שהוא הלשון בעצמו שכתב בפסק בפי"א מהלכותיו הגדול שבכלן וכו' והוא ראש הישיבה וכו' כאילו היתה כוונתו שם במשנה לתת מקום וסדר איך יוכלו למנות סנהדרי גדולה של ע"א עם הנשיא. ובפסק לא רמז כלל לזה ולא ייחד איש לראש ישיבה אלא אמר בכלל למנות דיינים ולסמוך אותם. גם דייק בלשונו וחזר לומר מה שכבר אמר למעלה כמה פעמים ויש להם לדון דיני קנסות כנראה שלא היה חושש אלא לתיקון דיני קנסות. מדבר השני שחזר בו הרב ממנו בפסק הוא מהטעם שכתב שם במשנה כי שם הביא ראיה מפסוקי ישעיה ע"ה. ובפסק כתב והדבר צריך הכרע ונראה ודאי שמה שאמר הרב ורמז במשנה לתת סדר ותקון איך יוכלו למנות הסנהדרין עם הנשיא לא מפני שאנו צריכים להם בכלות בעונות כי לפי האמת קודם בנין בית המקדש אין להם כח ומעלת הסנהדרין כיון שרוב מעשיהם או כלם כמעט תלויים במקום.

כל מקורם של חכמי צפת להלקות ע"י סמוכים, הוא מצד דברי הרמב"ם בהלכות ביד החזקה, ובעיקר בדברי הרמב"ם בפירושו על המשניות, אולם יש לומר שהרמב"ם חזר בו ממה שכתב בצעירותו בפירוש המשנה וזאת ע"פ מה שכתב בעצמו בזקנותו בספר ה"יד החזקה":

א. בפירוש המשניות כתב שיושיבו "ראש ישיבה" וזה לכאורה רומז על תקנות סנהדרין של שבעים ואחד, אולם בפסק לא הזכיר "ראש ישיבה" כלל, וחזר למה שכתב קודם לכן כמה פעמים "ויש להם לדון דיני קנסות". וא"כ לא חשש כלל אלא על מנת שיהיו דיינים סמוכים שידונו דיני קנסות בלבד (שהרי התיקון עצמו לא נעשה אלא מפני דיני קנסות, וכמו שמובא במעשה של ר' יהודה בן בבא, שלכך היו חכמים מצטערים ע"י שלא יבטלו דיני קנסות, וא"כ חזר בו הרמב"ם ממש"כ שיושיבו ראש ישיבה דמשמע סנהדרין, וכתב שיושיבו דיינים דמשמע סמוכים, ולדיני קנסות דוקא, ולא להלקות שזו עיקר מטרת הסמיכה של רבני צפת.

ב. הדבר הנוסף בו חזר הרמב"ם מפרקיו ממה שכתב בפירושו למשנה, הוא שבפירוש המשניות הסתמך על הפסוקים מישעיהו הנביא "ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועצריך כבתחילה, ואחרי כן יקרא לך עיר הצדק" (ישעיהו א, כו). ולכאורה משמע כי הדבר מוחלט שקודם יהיו הסמוכים, הדיינים ואח"כ בנין ביהמ"ק, וזה אי אפשר אלא ע"י פעולה מלמטה, כי הפסוק מדבר קודם בגאולה השלמה, וכקראש פניצה לגאולה כמו שכתוב "ואחרי כן יקראו לך עיר הצדק".

אולם בפסקיו כתב הרמב"ם "והדבר צריך הכרע". מדוע לא הביא את הפסוקים שהזכיר בפירושו למשנה? אלא מכאן משמע, שהרמב"ם מסתייג ממה שפירש ב"מאור", וא"כ אין לחכמי צפת על מה שיסמוכו. (מן הפסוק לא קשיא כלל, כי אפשר לפרש שכל הפסוק כולו מדבר לאחר ביאת הגואל וזהו תיאור מעשיו עפ"י סדרם שתחילה ישיב השופטים והיועצים, ואח"כ "יקרא לך עיר הצדק", זה הפועל היוצא מזה, ולכאורה הלשון מוכיח עליו שאמר בלשון "אשיבה", אני אשיב, שריבונו של עולם הוא יעשה פעולה זו ולא שצריך לזה פעולה מלמטה.) ולפי האמת יתכן שמה שהרמב"ם מסתייג בפסקיו זהו מפני שקודם בנית המקדש אין כח בידי הסמוכים, שהרי בכמה מקומות מצאנו שכל כחם הוא רק במקומם בעזרה "וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ד".

8. בענין טיב הסמוכין

"ואף על פי שכבר כתבתי וביארתי למעלה שהסמיכה בזמננו זה שלא ע"י סמוך א"א שתהיה אפילו לדעת הרב אלא לדיני קנסות ושאר הדברים שדינם בג', לא לענין קדוש החדש, מ"מ צריך מי שיסמך להיות בקי בזה החשבון עם שאר כל משפטי התורה דהא קי"ל שאפילו לסמוך ולמנות לנסמך על דבר פרטי ממשפטי התורה לא היו יכולים הסמוכים, הגם שהם סמוכים לסמוך אותו לאותו הפרטי אם לא שיהיה מופלא בחכמה וראוי להורות בכל התורה כולה כדאיתא בירושלמי וכתבו הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה ובפסק אשר לסבת כל זה נלע"ד שאין כנו כח כעת לעשות מעשה על פי הוראת הרב ז"ל".

אפילו אם כל הסמיכה היא לענין מלקות או דיני קנסות צריך שהסמוך יהיה "חכם מופלא בחכמה וראוי להורות בכל התורה כולה", ועכ"פ שיהיה חכם ומבין בעבור השנים ובזמנים ואעפ"י שאינו מקדש את החדש ומעבר השנים בכל אופן צריך להיות חכם המכיר את החכמה הנזכרת. (יש להעיר פרט היסטורי חשוב שהמהרלב"ח בעצמו היה חכם עצום בחכמת קידוש החדש ועיבור השנים וכתב פירוש על הרמב"ם בהלכות קידוש החדש, ונכנס פירושו בחלק ממהדורות הרמב"ם שלפנינו.)

כמו כן יש להעיר ממה שכתב במקום אחר: "ודאי שכל מה שטרח היה לריק כמבואר בראיות בקונדרסי אלו ראשון ושני נוסף עליו זה המעשה הראשון שעשה כי בו נתן מקום לרבנים לדבר ולמדינה שתלעזו עליו בראותם מעשהו ויאמרו דלישנא דכתב מהחברים דוקא, שגם שאותם שסמך יהיו חכמים כבר היו בעיר חכמים גדולים מקצת אותם שסמך, וזקנים בשנים מהם, והיה לו לברור היותר חכמים וזקנים. ואם באולי לא נשאר מצדו והסבה היתה שהזקנים לא רצו

לקבל עליהם, ואותם שסמך שמעו לקולו ונתרצו וקבלו עליהם הסמיכה, תמה אני עליהם איך לא יראו לנפשם ובודאי עתידיים הם ליתן את הדין אם יעשו מעשה לדון בדיון סמוכים ע"פ אותה הסמיכה. ומי שהוא סומך לכל הנופלים יסמכנו, ומאשפות ירימנו ומאור תורתו יאיר עינינו, וסוכת דוד הנופלת יקים במהרה בימינו בכנין בית קדשנו אמן." (מתוך קונטרסו השני של מהרלב"ח, בסופו)

כלומר, המהרלב"ח מעלה טענה שמהר"י בירב סמך ארבעה חכמים, כדבריו, אולם חכמים אלו אינם מגדולי החכמים והזקנים בצפת, ואם כן זוהי ההוכחה שרבים מגדולי הדור נמנעים מלנקוט בעמדתו של מהר"י בירב, ולכן לא היה באפשרותו אלא לסמוך מאלו שהסכימו ונתרצו להסמך.

אני רוצה להעיר שעל פי הידוע לנו הנסמכים היו:

א. ר' יוסף קארו: מחבר ה"בית יוסף", "שלחן ערוך", "כסף משנה", "כללי התלמוד", "בדק הבית" ועוד. ועפ"י היבול התורני הזה קשה לומר שלא היה חכם מופלא, וכבר אמרו דרך מליצה "לכו אל יוסף אשר יאמר אליכם תעשו".
 ב. ר' משה די טראני: מחבר הספרים "קרית ספר" (על הרמב"ם), "דרך ד" (ספר מוסר), שו"ת המבי"ט ועוד.

ג. ר' משה קורדוברו: מקובל גדול ומפורסם, מחבר הספרים "תומר דבורה" ו"פרדס רימונים".

ד. ר' יוסף סאגיס: רבו של ר' אלעזר אוקרי בעל "ספר החרדים".
 אנו רואים כי החכמים הללו באמת היו מגדולי הדור ממש, והתמצאו בכל התורה כלה, והיו בקיאים בחכמת העיבור וכד'. ואולי יש לדון לכף זכות את המהרלב"ח, שראה אותם בצעירותם (אף כי חכמים גדולים), וראה מחכמי צפת גדולים מהם שלא נסמכו, ולכן כתב מה שכתב.

9. מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בענין הסמיכה והעיבור

גם אם ימצאו חכמים מופלאים ובקיאים בחכמת העיבור (עי' בפרק הקודם), בכל אופן תהיה עדיין בעיה: "ועוד אני אומר שאפי' יהיו נמצאים חכמים מופלאים וראויים לסמיכה כפי הנזכר עם כל זה אין כח בידינו לסומכם, וזה שכל מה שכתבתי למעלה בזה הענין הוא על פי סברת הרמב"ם ז"ל, הן בענין ההוראה הזאת שחדש, הן כמה שכתב בענין קדוש החדש ועבור השנה, שצריך להיות על ידי סנהדרין ונשיא, ר"ל שיהיו הג' הצריכים לקדוש החדש והשבעה לעבור השנה מסנהדרין גדולה של ע"א ונשיא עמהם, וע"פ סברותיו אלו סדרתי כל הכתוב למעלה. אמנם הרמב"ן ז"ל חולק עליו בשתי סברותיו אלו בספר

השגותיו על ענין המצות שחבר הרמב"ם ז"ל במצות עשה סימן קנ"ג, ולפי שדבריו באו שם באריכות, והספר נמצא כיד הכל ת"ל כי הוא בדפוס לא אאריך להביא כל לישונו. ובכלל דבריו הוא שלקדוש החדש ועבור השנה אינו צריך סנהדרין ונשיא כלל כשלא ימצאו סנהדרין ונשיא ודי בג' סמוכים כדיני קנסות והביא ראיות. עוד כתב שם שקביעות החדשים והמועדות כפי שהם בידנו היום הוא עד יבוא ויורה צדק לנו ולדבריו הסכים הר"ש בר צמח בספר זוהר הרקיע שלו ולדעתם ז"ל היה דיני קנסות שהם בטלים ממנו עד אותו הזמן, כי הכל שוה בעיניהם כפי מה שכתבו בביאור."

הרמב"ם סובר שלעבור השנים וקידוש החדשים אין מספיק בג' סמוכים, ולזה צריך סנהדרין ונשיא, וא"כ לכאורה גם לשיטתנו א"א לקדש החדשים ולעבר השנים בג' סמוכים. אולם הרמב"ן חולק עליו וסובר שלא צריך כלל סנהדרין ונשיא ודי בג' סמוכים, וא"כ יכולים ג' סמוכים לקדש חדשים ולעבר את השנים?! אלא שיש לדחות שהרמב"ן עצמו סובר שיש לנהוג עפ"י קביעת המועדים הנמצאת בידינו עד ביאת גואל צדק, וא"כ א"א גם עפ"י דעת הרמב"ן לקדש חדשים ולעבר שנים. (ומש"כ הרמב"ן שאפשר, יש לפרש שזוהו בזמן התלמוד ממש, שראינו בימי התנאים שר' עקיבא עיבר השנה, והוא לא היה נשיא כלל וללא סנהדרין. במצבים כאלה סובר הרמב"ן שאפשר גם שלא עפ"י סנהדרין, אך בימינו אין לדבר משמעות, שהרי הרמב"ן סובר שאין לקדש חדשים ולעבר שנים כלל בזמן הזה). לפיכך, אין להוכיח מדברי הרמב"ן שאפשר לעבר השנים ולקדש החדשים בג' סמוכים, שהרי בעצמו כותב שאין לנהוג כך עד שיבוא המשיח, ועד אז יש לנהוג עפ"י הקבוע לנו. אולם בענין הסמיכה דברי הרמב"ן חמורים יותר:

"אמנם הרמב"ן תפס במושלם ודבר פשוט שאין סמיכה כלל עד יבא מורה צדק ואין לנו לעשות מעשה כנגד הודאי של הרמב"ן ז"ל מפני הספק של הרמב"ם ז"ל, הגם שנאמר שהיה קרוב לודאי בעיניו, כל שכן במעשה כזה נורא ונפלא וחדש שיש אלף ומאה ושמוכים שנה שנפסק ממנו בעונות, ושמענו בודאי שמאז ועד עתה היו חכמים רבים מופלאים בחכמת התורה בארץ הקדושה ראויים להיות נשיאים ואבות בית דין בסנהדרי גדולה, ולא שמענו בשום אחד מהם שעשה מעשה בדבר כזה, כל שכן אנחנו שלא הגענו למדרגתם כלל כלל, ולא נמצאו בדור מופלאים בחכמת התורה, שאין כח בידינו לעשות מעשה כפי הוראת הרמב"ם ז"ל, כי אפילו לפי דעתו באותה ההוראה שחידש הסמיכה למי שאינו מופלא בחכמת התורה איננה סמיכה כלל וכמבואר למעלה."

דעת הרמב"ן היא שאי אפשר לסמוך כלל, בניגוד לדעת הרמב"ם, ואי אפשר

לעשות מעשה עפ"י ספקו של הרמב"ם, שדעתו שה"דבר צריך הכרע" כיון שדעת הרמב"ן שבודאי אין לסמוך סמוכין בזמן הזה. שאין ספק מוציא מידי ודאי! מלבד זאת ישנה הוכחה היסטורית, שהרי עברו אלף מאה ושמונים שנה מזמן הפסק הסמיכה, ומאז ועד היום היו חכמים מופלאים בתורה נמצאים בארץ ישראל, שהיו ראויים לשבת בסנהדרין, ואף להיות בה נשיאים וראשים, ולא שמענו באף אחד מהם שעשה מעשה כזה, וא"כ כל שכן אנחנו שלא הגענו למדרגתם, איננו יכולים לעשות מעשה כזה, להקים את ענין הסמיכה, כי אין בנו חכמים מופלאים בחכמת התורה. והרי כל מה שכתב הרמב"ם שאפשר לחדש הסמיכה, הוא דוקא אם ישנם גדולים ומופלאים בתורה, אך בלעדי זאת ודאי שאין הסמיכה קיימת כלל.